

Ο σερβοκροατικός ανταγωνισμός

Το Βασίλειο Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων ήταν αυτό ακριβώς που όριζε ο τίτλος του αλλά κι αυτό που αποσιωπούσε: Μια τεχνητή ένωση τριών εθνών που ανταγωνίζονταν μεταξύ τους, με τους Σέρβους να προσπαθούν να χωρέσουν κάτω από τη σκέπη της ονομασίας τους και τους ως πριν από λίγο «αδερφούς Μαυροβούνιους, Βόσνιους και Ερζεγοβίνιους» που πια είχαν μεταλλαχτεί σε καθαρόαιμους Σέρβους ως προς την ταυτότητα και σε υποτελείς των Σέρβων ως προς την ουσία. Το νέο κράτος γεννιόταν μέσα στις οδύνες των αντιθέσεων. Με κυρίαρχη την αντιπαράθεση των Σέρβων με τους Κροάτες. Τυπικά, οι Σέρβοι αγωνίζονταν να επιβάλουν την ηγεμονία τους. Και οι Κροάτες μάχονταν με σύνθημα την αυτονομία και την ισοπολιτεία. Γλώσσα, θρησκεία, κουλτούρα και νοοτροπία τους χώριζαν. Ο ένας πόλος συνασπιζόταν γύρω από τον αρχηγό του Ριζοσπαστικού κόμματος Πάσιτς και τους στρατοκράτες της οργάνωσης «Άσπρο Χέρι» και ο άλλος γύρω από το Αγροτικό κόμμα των Κροατών εθνικιστών. Δυο χρόνια από τη μέρα που ο Αλέξανδρος αποδέχτηκε το στέμμα για λογαριασμό του πατέρα του κι ένα μήνα μετά τη συνθήκη του Ραπάλο, ο Πάσιτς ήρθε στα πράγματα επικεφαλής κυβέρνησης συνασπισμού (Δεκέμβρης 1920), ενώ συγκροτήθηκε μια συντακτική εθνοσυνέλευση (13 του μήνα). Το νέο σύνταγμα ψηφίστηκε στις 28 Ιουνίου του 1921 με τους Κροάτες και τους Σλοβένους να το καταγγέλλουν και να απέχουν. Στις 29, ο Αλέξανδρος ορκίστηκε σ' αυτό και για λογαριασμό του ετοιμοθάνατου πατέρα του. Αποχωρώντας μετά την τελετή, έγινε στόχος δολοφονικής απόπειρας. Ο αποδιοπομπαίος τράγος εντοπίστηκε στο κομμουνιστικό κόμμα, τρεις βουλευτές του οποίου συνελήφθησαν. Ακολούθησε η δολοφονία του δημοκρατικού υπουργού Εσωτερικών, Δράσκοβιτς, που αποδόθηκε σε κομμουνιστικό δάχτυλο. Την 1η Αυγούστου, το ΚΚ διαλύθηκε, ενώ σε όλη την χώρα εξαπολύθηκε άγρια τρομοκρατία. Στις 16, ο βασιλιάς Πέτρος πέθανε επιτέλους κι ο Αλέξανδρος τον διαδέχτηκε μόνος στον θρόνο. Με την τρομοκρατία να απογειώνεται, τα γεγονότα εξελίχθηκαν σχεδόν αναπόφευκτα: Πρώτα το Κροατικό κόμμα του Στέφανου Ράντιτς αποχώρησε από τη Βουλή. Έπειτα, ξέσπασε στην Βοσνία αυτονομιστικό κίνημα των μουσουλμάνων (Μάρτης του 1922) κι ακολούθησε των Μαυροβούνιων (Ιούλιος του 1922). Τέλος, οι δημοκρατικοί αποχώρησαν από τον κυβερνητικό συνασπισμό κι ο Πάσιτς αναγκάστηκε να προσφύγει σε εκλογές. Δεν τις πήρε. Οι διαπραγματεύσεις Πάσιτς - Ράντιτς οδηγήθηκαν σε αδιέξοδο, καθώς ταυτόχρονα οργανωνόταν παραπομπή του Κροάτη σε δίκη για την αρθρογραφία του. Ο Ράντιτς το έσκασε στο εξωτερικό (Αύγουστος του 1922), όπου προπαγάνδιζε για τα «δικαία των Κροατών», κι ο Πάσιτς σχημάτισε ξανά κυβέρνηση. Ανατράπηκε δυο χρόνια αργότερα.

Όταν ο Δαβίδοβιτς της Δημοκρατικής Ένωσης έγινε πρωθυπουργός (27 Ιουλίου του 1924), κάλεσε τον Ράντιτς να επιστρέψει. Εκείνος έβαλε όρο να περιοριστούν οι εξοπλισμοί και ο

στρατός «εν ενεργεία». Ο πρωθυπουργός δεν είχε αντίρρηση. Είχαν όμως οι παρακρατικοί του «Άσπρου Χεριού». Ο Δαβίδοβιτς καταργήθηκε (5 Νοέμβρη του 1924) κι ο Πάσιτς ξαναγύρισε νικητής και τροπαιούχος. Πρώτο μέτρο, η ψήφιση της «οβσνάνα», ενός εξοντωτικού νόμου για τη δημόσια ασφάλεια που έστειλε στην φυλακή και τον Ράντιτς και τους άλλους Κροάτες ηγέτες, ενώ το κόμμα τους διαλύθηκε ως αντεθνικό. Μια εξέγερση των χωρικών και οι συγκρούσεις που απλώθηκαν σε πόλεις και χωριά οδήγησαν στον παροπλισμό μερικών από τα μέτρα και στην αναβολή της δίκης του Ράντιτς, που παρέμενε φυλακισμένος. Οι εκλογές (5 Φλεβάρη του 1925) έδωσαν στον Πάσιτς μικρή πλειοψηφία μόλις έξι εδρών. Ακύρωσε τις ψήφους 58 από τους 61 Κροάτες βουλευτές και την έκανε μεγαλύτερη, προαναγγέλλοντας νέα αντιτρομοκρατικά νομοσχέδια. Για να του αφαιρέσουν τα προσχήματα, οι Κροάτες, τέσσερα χρόνια μετά την ψήφιση του συντάγματος, αναγνώρισαν το καθεστώς και την δυναστεία (17 Ιουλίου του 1925). Ο Ράντιτς βγήκε από τη φυλακή και μπήκε στον κυβερνητικό συνασπισμό. Εννέα μήνες αργότερα (Απρίλης του 1926), απέσυρε την εμπιστοσύνη του, ενώ ήδη την είχαν αποσύρει και οι παρακρατικοί του «Άσπρου Χεριού». Αρρωστος ο Πάσιτς αποτραβήχτηκε από την πολιτική. Πέθανε (Δεκέμβρης του 1926) έχοντας γράψει τη δική του σελίδα στην ιστορία της Σερβίας και του βασιλείου.

Στο έλεος των κομιτατζήδων

Ο Αλέξανδρος Σταμπολίσκι (1879 - 1923) ήταν αρχηγός του Αγροτικού κόμματος της Βουλγαρίας και είχε πολεμήσει με νύχια και με δόντια να μη βγει η χώρα στον πόλεμο. Ιστορικά έμειναν τα «διαβήματά» του (28 Αυγούστου και 4 Σεπτέμβρη του 1915) που απορρίφθηκαν από τον βασιλιά Φερδινάνδο (1861 - 1948). Πέρασε τα χρόνια της παράνοιας μετακινούμενος από φυλακή σε φυλακή. Στην κόντρα του με τον βασιλιά ήταν σαφής: «Θα φάτε το κεφάλι σας» είχε πει. Ο βασιλιάς κι ο πολεμοκάπηλος πρωθυπουργός του, Ραντοσλάβοφ, παραιτήθηκαν, πριν ακόμα να τελειώσει ο πόλεμος. Ο νέος πρωθυπουργός, Μαλινόφ, έσπευσε να αποφυλακίσει τον Σταμπολίσκι, ενώ στην χώρα ξεσπούσε αντιδυναστικό κίνημα του στρατού, που ήθελε την επιβολή της δημοκρατίας. Σαν άλλος Βενιζέλος, ο Σταμπολίσκι έσπευσε στους επαναστάτες και τους έπεισε να δεχτούν την δυναστεία. Βασιλιάς στέφθηκε ο Βόρις Γ' (1894 - 1943), γιος του Φερδινάνδου.

Το Αγροτικό κόμμα πέτυχε δυο συνεχόμενες σαρωτικές εκλογικές νίκες (1920 και Απρίλης του 1923) και προχώρησε στην αγροτική μεταρρύθμιση, ενώ παράλληλα ξεκίνησε συνεννοήσεις με τη γειτονικό βασίλειο. Σκοπός η ένωση σε μια χώρα από την Αδριατική ως τον Εύξεινο Πόντο. Κάτι τέτοιο συνεπαγόταν παραίτηση από τις βουλγαρικές βλέψεις στη

Μακεδονία. Έτσι, ο Σταμπολίσκι κατόρθωσε να συνασπίσει ενάντια του τις δυνάμεις της αντίδρασης, τους κομιτατζήδες και τους «Βουλγαρομακεδόνες». Με αρχηγό τον Αλέξανδρο Τσάγκοφ, τον ανέτρεψαν στις 9 Ιουνίου του 1923. Οι αγρότες πήραν τα όπλα αλλά ο Σταμπολίσκι πιάστηκε στις 14 του μήνα, ρίχτηκε σε ένα υπόγειο, όπου βασανίστηκε άγρια, και (16 Ιουνίου του 1923) κατακρεουργήθηκε. Ξεκίνησε η εποχή των κυβερνητικών υποχείριων στους «Βουλγαρομακεδόνες», που άσκησαν αδιάλλακτη πολιτική απέναντι σε όλους τους γείτονες, εκτός από την Τουρκία που μόλις γεννιόταν. Τότε υπογράφηκε και η ελληνοβουλγαρική συνθήκη ανταλλαγής πληθυσμών. Οι Βούλγαροι αξίωναν από την Ελλάδα και έξοδο στο Αιγαίο. Τους δόθηκε ελεύθερη ζώνη αλλ' απαιτούσαν εδαφική ζώνη. Του Πάγκαλου του έστριψε κάποια στιγμή με αυτές τις απαιτήσεις και μπήκε με στρατό στην Βουλγαρία (Οκτώβρης του 1925). Η ΚΤΕ τον υποχρέωσε να αποχωρήσει και να πληρώσει αποζημίωση, αφού έτσι κι αλλιώς μόνον ένας δικτάτορας θα αντιδρούσε όπως αυτός. Τον Γενάρη του 1926, ο Τσάγκοφ αντικαταστάθηκε από τον Λιάπτσεφ, που φυλάκισε όλους τους πολιτικούς του αντιπάλους κι έπειτα έκανε «εκλογές» (1927) και τις «κέρδισε» με άνετη πλειοψηφία. Κυβέρνησε ως το 1931, οπότε η με κοινοβουλευτικό μανδύα δικτατορία είχε πια χαλαρώσει.

Οι εκλογές (21 Ιουνίου του 1931) έφεραν το Αγροτικό κόμμα να κερδίζει τις εβδομήντα από τις 151 έδρες του αντιπολιτευόμενου την φασιστική δεξιά συνασπισμού. Οι οπαδοί της δικτατορίας πήραν 79 έδρες, οι κομμουνιστές 32, οι «Βουλγαρομακεδόνες» οκτώ και οι σοσιαλιστές πέντε. Παρά την άνετη πλειοψηφία του νέου κυβερνητικού συνασπισμού, η κυβέρνηση δυσκολευόταν να περπατήσει οποιοδήποτε αξιόλογο πρόγραμμα, ενώ η δράση των κομιτατζήδων συνεχιζόταν κυρίως ενάντια στο γειτονικό βασίλειο και λιγότερο κατά της Ελλάδας, όπου μετά την ανταλλαγή πληθυσμών δεν υπήρχαν στηρίγματα στον ντόπιο πληθυσμό. Ένα φασιστικό πραξικόπημα επικράτησε το 1934. Οι αδιάλλακτοι κομιτατζήδες επέδραμαν αιματηρά στην εξουσία. Με κυρίαρχο άλλωστε το «ζήτημα των μειονοτήτων», που πιεστικά έθετε, η Βουλγαρία αρνήθηκε το 1934 να προσχωρήσει στο «βαλκανικό σύμφωνο». Στα 1935, η κατάσταση στη χώρα είχε φτάσει σε κρίσιμο σημείο με τη μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού να ζει σε επίπεδα πολύ πιο κάτω από τα όρια της φτώχειας. Η προνομιούχα τάξη των δημοσίων υπαλλήλων και οι συνταξιούχοι πληρώνονταν με συνήθη καθυστέρηση τριών μηνών. Ο εθνικισμός φούντωνε κι εξελισσόταν σε ανελέητη κι αιματηρή διαμάχη ανάμεσα στους κομιτατζήδες και τους «Βουλγαρομακεδόνες».

Η μαύρη Γιουγκοσλαβία

Ο πολιτικός αλληλοσπαραγμός των εθνικοτήτων συνεχιζόταν οξύς στο βασίλειο Σέρβων,

Κροατών και Σλοβένων και μετά την αποχώρηση του Πάσιτς. Ο κυβερνητικός συνασπισμός των Ουζούνοβιτς - Ράντιτς διαλύθηκε γρήγορα αλλά και η νέα κυβέρνηση έπεσε, όταν έγινε γνωστή η υπογραφή ιταλοαλβανικής συνθήκης (Δεκέμβρης του 1926). Την αστάθεια διαδέχτηκε μια κυβέρνηση με επικεφαλής τον Βουκίτσεβιτς (Απρίλης 1927), που πήρε τις εκλογές (το φθινόπωρο) και προχώρησε στην υπογραφή συνθήκης με την Γαλλία (Νοέμβρης του 1927), αντίρροπης στην ιταλοαλβανική. Οι Σέρβοι έπαιρναν το επάνω χέρι και οι αντίπαλοί τους οργανώθηκαν στον αποκληθέντα «συνασπισμό των νέων χωρών» με επικεφαλής τον Στέφανο Ράντιτς και τον Πριμπίτσεβιτς. Με κινητήριο μοχλό την παρακρατική οργάνωση «Άσπρο Χέρι», οι Σέρβοι οργανώθηκαν στο δικό τους μπλοκ. Στις 20 Ιουνίου του 1928, ο Μαυροβούνιος βουλευτής και μέλος του «Άσπρου Χεριού», Πάνιτσα Ράσιτς, δολοφόνησε τον Παύλο Ράντιτς και τραυμάτισε θανάσιμα τον θείο του, Στέφανο Ράντιτς, που υπέκυψε αργότερα στα τραύματά του. Η δημόσια τέλεση του εγκλήματος απέτρεψε νέο κύμα διώξεων εναντίον των κομμουνιστών αλλά ο δολοφόνος οχυρώθηκε πίσω από τη βουλευτική του ασυλία. Οι Κροάτες αποχώρησαν από τη Βουλή και, λίγο αργότερα, τους ακολούθησαν και οι βουλευτές του Πριμπίτσεβιτς. Η κυβέρνηση έπεσε. Νέος πρωθυπουργός διορίστηκε ο Σλοβένος αβάς Κόροσετς αλλά η διαμάχη οξυνόταν όλο και πιο πολύ.

Ακολουθώντας το παράδειγμα της γειτονικής Ιταλίας, ο βασιλιάς Αλέξανδρος επέβαλε δικτατορία (6 Γενάρη του 1929) και διόρισε πρωθυπουργό τον πενήντάχρονο εκπρόσωπο του «Άσπρου Χεριού», στρατηγό Πέτρο Ζίφκοβιτς. Η ονομασία Βασίλειο Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων καταργήθηκε. Η χώρα ονομάστηκε Γιουγκοσλαβία, όπως άλλωστε την αποκαλούσαν για συντομία όλοι οι ξένοι. Όμως, τα προβλήματα δε λύνονται με αλλαγές ονομάτων. Με αιχμή του δόρατος τους Κροάτες, οι λαοί του πολυεθνικού βασιλείου αντιδρούσαν σθεναρά ενάντια στη σερβική δικτατορία. Ο Ζίφκοβιτς παραιτήθηκε (1931) και συνέχισε να κυβερνά από το παρασκήνιο. Η εξαφάνιση των ελευθεριών, η φτώχεια, η οικονομική κρίση και το ένα εκατομμύριο των ανέργων ήρθαν κι έδεσαν με τον αχαλίνωτο πληθωρισμό και την θεαματική πτώση της τιμής παραγωγού. Το 1932 έκλεισαν 33 βιομηχανίες και πτώχευσαν δέκα εμπορικές επιχειρήσεις. Τον επόμενο χρόνο (1933), οι βιομηχανίες που έκλεισαν, έφτασαν τις 1.336 και οι πτωχεύσεις εμπορικών επιχειρήσεων τις 1.330. Η εσωτερική αθλιότητα δεν εμπόδισε τα ανοίγματα στο εξωτερικό. Το 1934, οι βασιλιάδες Γιουγκοσλαβίας και Βουλγαρίας αντάλλαξαν επισκέψεις χωρίς να μειωθεί η μεταξύ τους ψυχρότητα, ενώ η Γιουγκοσλαβία προσχώρησε στο βαλκανικό σύμφωνο και αναθέρμανε τις φιλικές της σχέσεις με την Ελλάδα.

Τον Οκτώβρη του 1934, ο συνεργάτης κροατικής μυστικής οργάνωσης Βούλγαρος κομιτατζής Βλάντα Κρνοζέμσκι από τα Σκόπια που είχε εκπαιδευτεί στην Ουγγαρία με ιταλική χρηματοδότηση, δολοφόνησε τον βασιλιά Αλέξανδρο στη Μασσαλία της Γαλλίας. Οι Σέρβοι προσέφυγαν στην ΚΤΕ που όμως «δεν εντόπισε διεθνή συνωμοσία» στην δολοφονία! Ο διάδοχος του θρόνου, Πέτρος Β', είχε γεννηθεί το 1923 και ως ανήλικος δεν μπορούσε να βασιλεύσει. Θα γινόταν βασιλιάς για λίγες μέρες τον Μάρτη του 1941, καθώς αμέσως μετά κατέφυγε στην Ελλάδα κι έπειτα στην Αγγλία. Στα 1944, παντρεύτηκε την Αλεξάνδρα της

Ελλάδας αλλά τον θρόνο ποτέ δεν τον χάρηκε.

Ένα μήνα μετά την δολοφονία του Αλέξανδρου, ο αντιβασιλιάς Παύλος είχε κιόλας συγκρουστεί με το «Άσπρο Χέρι». Ο τρέχων πρωθυπουργός, Ουζούνοβιτς, παραιτήθηκε κι ο Ζίφκοβιτς ξαναβγήκε στο προσκήνιο και μετείχε σε μια κυβέρνηση του Γέφτιτς. Η δικτατορία επικράτησε για λίγο εφαρμόζοντας μια πρωτότυπη ιδέα για κοινοβούλιο, όπου τους εκπροσώπους της αντιπολίτευσης διορίζει η κυβέρνηση. Περίπου σαράντα χρόνια αργότερα, η δικτατορία του Παπαδόπουλου στην Ελλάδα θα προσπαθούσε να εφαρμόσει την ίδια μέθοδο με τη «Συμβουλευτική».

Προς τη μαύρη Ελλάδα

Η Ελληνική Δημοκρατία πελαγοδρομούσε στα 1928, όταν κάποιοι εντόπισαν τον Ελευθέριο Βενιζέλο να κάνει διακοπές στην Κρήτη και τον έπεισαν να επανέλθει στην πολιτική. Ηγέτης των Φιλελευθέρων ποτέ δεν είχε πάψει να είναι. Η επιστροφή του συνοδεύτηκε με την ανάληψη της πρωθυπουργίας κι ένα κύμα αισιοδοξίας να διατρέχει την χώρα. Προκήρυξε εκλογές για τις 19 του Αυγούστου με πλειοψηφικό κι έβγαλε μian ασύλληπτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία: 178 έδρες έναντι 72 όλων των άλλων (εννέα) κομμάτων! Με ποσοστό 46.94% έναντι 23.94% του Λαϊκού κόμματος που έβγαλε 19 βουλευτές, ενώ η Δημοκρατική Ένωση είκοσι με 6.71%. Με το ΚΚΕ χωρίς κοινοβουλευτική εκπροσώπηση (1.41%) και την Προοδευτική Ένωση με πέντε βουλευτές (1.32%) (!), ενώ οι Ελευθερόφρονες του Ιωάννη Μεταξά έβγαλαν μόνον έναν με ποσοστό 5.30%. Απόλυτος κυρίαρχος του παιχνιδιού, ο Βενιζέλος προχώρησε στην αναδιοργάνωση της οικονομίας και την αποκατάσταση των προσφύγων. Και δημιούργησε συνθήκες φιλίας με τις Ιταλία, Γιουγκοσλαβία, Ουγγαρία και Αυστρία, ενώ έκανε τολμηρό άνοιγμα προς την Τουρκία. Βενιζέλος και Κεμάλ υποσχέθηκαν να θάψουν το παρελθόν και να ξεκινήσουν την ελληνοτουρκική προσέγγιση με μια συνθήκη φιλίας, ουδετερότητας, συνδιαλλαγής και διαιτησίας. Οι υπογραφές έπεσαν στην πολυθρόνητη συνθήκη της Άγκυρας ή «Βενιζέλου - Κεμάλ» (30 Οκτώβρη του 1930).

Τα θεμέλια είχαν μπει στην Αθήνα από τον Οκτώβρη του 1929, όταν, στα πλαίσια ενός διεθνούς συνεδρίου για την ειρήνη, ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου είχε ρίξει την ιδέα για βαλκανική ένωση στα πρότυπα της Ευρωπαϊκής Ένωσης που ήταν της μόδας να συζητιέται τότε στις πρωτεύουσες της γηραιάς ηπείρου ως προοπτική. Τον Ιούνιο του 1930, μια

συζήτηση στο ελληνικό κοινοβούλιο υπογράμμιζε την ανάγκη να προχωρήσουν οι κάτοικοι των Βαλκανίων στην ένωση των κρατών τους. Η ιδέα πέρασε και στα κοινοβούλια των άλλων κρατών αλλά η Βουλγαρία αντιδρούσε θεωρώντας όλη τη συζήτηση ως προπέτασμα καπνού για το κουκούλωμα των ζητημάτων που κατά την άποψή της δημιουργούσαν οι μειονότητες. Έπεισε και την Αλβανία να την ακολουθήσει. Ένας αγώνας δρόμου ξεκίνησε για να πειστούν οι δύσπιστοι. Η Α' Βαλκανική διάσκεψη, με τη συμμετοχή και της Βουλγαρίας και της Αλβανίας, οργανώθηκε από τις 5 ως τις 12 του Οκτώβρη (1930) και έθεσε την αρχή της προστασίας των μειονοτήτων. Στα τέλη του μήνα υπογράφηκε η ελληνοτουρκική συνθήκη αλλά το 1934 (Ε' Βαλκανική διάσκεψη) ακόμα συζητούσαν για τις μειονότητες. Το βαλκανικό σύμφωνο υπογράφηκε από την Ελλάδα, τη Ρουμανία, την Γιουγκοσλαβία και την Τουρκία. Έλειπαν οι υπογραφές Βουλγαρίας και Αλβανίας. Έλειπε και ο Βενιζέλος.

Η πολιτική της λιτότητας, που ακολούθησε, και τα πολιτικά πάθη, που οξύνονταν, έφεραν την ανατροπή του από την ενωμένη αντιπολίτευση (Παναγιώτης Τσαλδάρης, Γεώργιος Κονδύλης, Ιωάννης Μεταξάς και Α. Χατζηκυριάκος) που πήρε τις εκλογές του 1933 (5 του Μάρτη). Ο Πλαστήρας προσπάθησε να ανατρέψει το εκλογικό αποτέλεσμα με πραξικόπημα (6 του Μάρτη). Απέτυχε. Όπως είπε τότε ο έμπειρος Κονδύλης, «όλες οι ημέρες του χρόνου είναι καλές για πραξικόπημα εκτός από μία: Την επομένη των εκλογών». Στις 10 του μήνα, ανέλαβε κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Παναγιώτη Τσαλδάρη. Οι εκκρεμότητες, όμως, συνέχισαν να υπάρχουν. Μια απόπειρα δολοφονίας ενάντια στον Βενιζέλο και τη σύζυγό του (6 Ιουνίου του 1933) όξυνε την κατάσταση. Με τους φιλελευθέρους στην αντιπολίτευση και τα πνεύματα επικίνδυνα οξυμένα, υπογράφηκαν το οριστικό ελληνοτουρκικό σύμφωνο φιλίας (11 Σεπτέμβρη του 1933) και το Βαλκανικό σύμφωνο (8 Φλεβάρη του 1934).

Η πολιτική διαμάχη κορυφωνόταν όλο και πιο πολύ και η ελληνική ζωή κυλούσε στους ρυθμούς της έντονης κομματικής αντιπαράθεσης που απειλούσε να οδηγήσει σε εμφύλια σύρραξη. Την κατάσταση ήρθε να επιδεινώσει ένα νέο πραξικόπημα (1 Μάρτη του 1935) που ο Βενιζέλος υιοθέτησε μετά από λίγες ημέρες. Το πραξικόπημα πνίγηκε στο αίμα και οι ηγέτες του κατέφυγαν στην Ιταλία, όπου δραπέτευσε κι ο Βενιζέλος. Ένα στρατοδικείο έστειλε στο εκτελεστικό απόσπασμα τους στρατηγούς Παπούλια και Κοιμήση (24 Μάρτη του 1935), ενώ Βενιζέλος, Πλαστήρας και Ι. Κούνδουρος καταδικάστηκαν ερήμην σε θάνατο. Έτσι κι αλλιώς, ο Βενιζέλος δεν επρόκειτο να ξαναδεί την Ελλάδα. Πέθανε στο Παρίσι στις 18 Μάρτη του 1936.

Η Ε' Εθνοσυνέλευση συγκροτήθηκε στις 6 Ιουνίου του 1935 και ψήφισε την παλινόρθωση της δυναστείας (10 του Οκτώβρη) που επικυρώθηκε με δημοψήφισμα (3 του Νοέμβρη). Ο βασιλιάς Γεώργιος Β' έφτασε στην Ελλάδα (25 του Νοέμβρη) κι ανέθεσε την εντολή σχηματισμού εκλογικής κυβέρνησης στον Κωνσταντίνο Δεμερτζή (30 του μήνα) που συνέχισε πρωθυπουργός και μετά τις εκλογές (26 Γενάρη του 1936), καθώς δεν αναδείχτηκε νικητής. Πέθανε, όμως, κι ο Γεώργιος διόρισε πρωθυπουργό τον Ιωάννη

Μεταξά (13 Απρίλη του 1936), αρχηγό του κόμματος των Ελευθεροφρόνων που με επτά βουλευτές σε σύνολο τριακοσίων εκπροσωπούσε το 3.94% του εκλογικού σώματος.

Στις αρχές Μάη του 1936, ξέσπασε πανελλαδική απεργία των καπνεργατών. Ζητούσαν αναπροσαρμογή των ημερομισθίων τους στις 120 – 130 δραχ. με βάση τη συμφωνία που είχε προηγηθεί μερικά χρόνια πριν. Οι εργοδότες πρόσφεραν 75 – 80 δραχ. Η κυβέρνηση Μεταξά πήρε το μέρος των εργοδοτών προτείνοντας «συμβιβαστική λύση» 85 – 90 δραχ. Οι εργοδότες επέμεναν στις 75 – 80.

Το πρωί, 8 Μάη του 1936, περίπου 6.000 καπνεργάτες της Θεσσαλονίκης έκαναν πορεία με κατεύθυνση το Διοικητήριο για να επιδώσουν ψήφισμα με τα αιτήματά τους. Βρήκαν μπροστά τους την χωροφυλακή που τους απαγόρευσε να προχωρήσουν. Ακολούθησε συμπλοκή. Πολλοί διαδηλωτές τραυματίστηκαν, ενώ η βάναυση συμπεριφορά της χωροφυλακής προκάλεσε γενική αγανάκτηση. Σε ένδειξη συμπαράστασης, το ίδιο βράδυ κατέβηκαν σε απεργία οι εργάτες ηλεκτρισμού, οι σιδηροδρομικοί Β. Ελλάδας, οι τροχιοδρομικοί και οι αυτοκινητιστές. Ο Μεταξάς επιστράτευσε τροχιοδρομικούς και σιδηροδρομικούς και διέταξε το Γ' Σώμα Στρατού να επέμβει.

Η επόμενη ημέρα βρήκε να απεργούν και οι λιμενεργάτες, οι αρτεργάτες, οι μυλεργάτες κι άλλοι κλάδοι, ενώ τα εμπορικά καταστήματα έκλεισαν σε ένδειξη αλληλεγγύης προς τους απεργούς. Διαδηλωτές διέτρεχαν την πόλη προσπαθώντας από διάφορες πλευρές να φτάσουν στο Διοικητήριο. Η χωροφυλακή άνοιξε πυρ, ενώ θωρακισμένα της κατέβηκαν στους δρόμους. Έφιπποι χωροφύλακες εφορμούσαν ενάντια στους διαδηλωτές χτυπώντας στο ψαχνό σε μια μανιασμένη επίδειξη δύναμης.

Χρειάστηκε να επέμβει ο στρατός για να συγκρατήσει τους χωροφύλακες. Στους δρόμους, μετρήθηκαν δώδεκα νεκροί, 32 βαριά και δεκάδες ελαφρά τραυματισμένοι, όλοι από την πλευρά των διαδηλωτών. Ο στρατός απαγόρευσε τις διαδηλώσεις. Η απαγόρευση αγνοήθηκε. Οι στρατιώτες που ακροβολίστηκαν στην πόλη, Θεσσαλονικείς οι περισσότεροι, δεν είχαν τίποτα να μοιράσουν με τους εργάτες. Ο διοικητής του Γ' Σώματος Στρατού, αντιμετωπίζοντας ακόμα και την περίπτωση στάσης καθώς οι φαντάροι του έμοιαζαν να είναι με το μέρος των απεργών, επέτρεψε τις διαδηλώσεις. Απόγευμα, 9 του Μάη, συγκροτήθηκε μεγάλη συγκέντρωση με την κρατική εξουσία ουσιαστικά να έχει καταλυθεί. Βουλευτές όλων των κομμάτων έπεισαν τον λαό να επιστρέψει στα σπίτια του. Τα θύματα των ταραχών κηδεύτηκαν την επομένη, 10 του μήνα, χωρίς να σημειωθούν επεισόδια.

Ο Μεταξάς είδε «κομμουνιστικό δάκτυλο» πίσω από τα επεισόδια. Τα αιτήματα των απεργών έγιναν δεκτά. Νέος υπουργός Εσωτερικών διορίστηκε απόστρατος κηρυγμένος υπέρ της δικτατορίας.

Στις 4 Αυγούστου του 1936, ο Μεταξάς επέβαλε βασιλική δικτατορία. Ο φασισμός ήρθε καθυστερημένος στην Ελλάδα.

Οι «μακεδονοπατέρες»

Η έκρηξη των βαλκανικών πολέμων βρήκε την Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση (Εσ. ΜΕΟ) του Σαντάσκι να επαναδραστηριοποιείται και να ξαναρίχνει το ξαναζεσταμένο σύνθημα «η Μακεδονία στους Μακεδόνες», ενώ η Εξ. ΜΕΟ του Τοντόρ Αλεξαντρόφ προωθούσε τα βουλγαρικά εθνικιστικά σχέδια για την προσάρτηση της περιοχής. Ένας ακόμη ενδιαφερόμενος λεγόταν «Βαλκανική Σοσιαλιστική Ένωση». Ιδρύθηκε το 1910 με πιο μεγάλοπνοα οράματα: Την ένωση όλων των βαλκανικών κρατών σε μια δημοκρατική ομοσπονδία. Ως το 1919, η δράση της αναπτυσσόταν στο θεωρητικό επίπεδο. Το 1912, πραγματικός αντίπαλος για την Εξ. ΜΕΟ του Αλεξαντρόφ ήταν ο Σαντάσκι. Μια καλά σχεδιασμένη επιχείρηση απάλλαξε τους εθνικιστές από την παρουσία του πάνω στη γη. Ο Σαντάσκι δολοφονήθηκε και η Εσ. ΜΕΟ διαλύθηκε οριστικά. Από το 1912, οι κομιτατζήδες της Εξ. ΜΕΟ μπορούσαν να δρουν ανενόχλητα ως πειθήνια όργανα του βουλγαρικού επεκτατισμού. Το πρόβλημά ήταν ότι, με τους αδιάκοπους πολέμους (Α' και Β' Βαλκανικοί και Α' Παγκόσμιος), Μακεδονία και Θράκη είχαν αδειάσει από Βουλγάρους, που μετανάστευαν κατά κύματα στην Βουλγαρία, δημιουργώντας πονοκέφαλο στις κυβερνήσεις και μεταφέροντας εκεί τα προβλήματά τους. «Βουλγαρομακεδόνες» και κομιτατζήδες ανταγωνίζονταν, ποιος θα περάσει τη δική του εξωτερική πολιτική. Η συνθήκη του Νεϊγι (1919) και η ανταλλαγή των πληθυσμών επιδείνωσαν την κατάσταση στο εσωτερικό, στερώντας την Εξ. ΜΕΟ από τα στηρίγματά της. Η εκβιαστική και πολλές φορές απειλητική προπαγάνδα να μείνουν οι «Βουλγαρομακεδόνες» στη Μακεδονία δεν έβρισκε απήχηση. Με την ανταλλαγή πληθυσμών, 53.000 Βούλγαροι πέρασαν τα σύνορα, εγκαταλείποντας τη Μακεδονία.

Πάντα στα 1919, ο Τοντόρ Αλεξαντρόφ κι ο Αλέξανδρος Προτογέροφ άρπαξαν τον αδέσποτο τίτλο της Εσ. ΜΕΟ και επανασυνέστησαν την οργάνωση. Έμεινε στην ελληνική ιστορία με τα αρχικά της βουλγαρικής της ονομασίας ORIM για να διακρίνεται από την

παλιά. Σκοπός της ORIM ήταν «η προστασία της βουλγαρικής μειονότητας στη Μακεδονία και η αυτονόμηση της σερβικής και της ελληνικής Μακεδονίας με προοπτική την ένωσή τους με τη Βουλγαρία». Ξεκάθαρα πράγματα. Υπήρχε, όμως, κι εκείνη η Βαλκανική Σοσιαλιστική Ομοσπονδία που το 1919 συνεργάστηκε στη δημιουργία της Γ' Διεθνούς και το 1920 μετονομάστηκε σε Κομμουνιστική Βαλκανική Ομοσπονδία (ΚΒΟ) με νέο όνειρο: Την ένωση των βαλκανικών κρατών σε μian ομοσπονδία στα πρότυπα της ΕΣΣΔ. Κι εκτός από την Εξ ΜΕΟ, την ORIM και την ΚΒΟ, προέκυψε (1921) ένας ακόμη ενδιαφερόμενος: Η Φεντεραλιστική Μακεδονική Οργάνωση (ΦΜΟ) του Νικόλαου Γιουρούκοφ, με ιδεολογία που πλησίαζε την κομμουνιστική και με καταστατικό σκοπό «την απελευθέρωση της Μακεδονίας από κάθε εθνική καταπίεση και την δημιουργία μιας ανεξάρτητης Δημοκρατίας της Μακεδονίας στα πλαίσια μιας Βαλκανικής Ομοσπονδίας (φεντεράτσια)», επίσης στα πρότυπα της ΕΣΣΔ.

Αυτή την ΦΜΟ ο Σταμπουλίσκι την είδε με πολύ καλό μάτι. Αποφάσισε τη διάλυση της ORIM και την καταδίκη των αρχηγών της σε θάνατο. Προτογέροφ και Αλεξαντρόφ δραπετεύσαν και, με την βοήθεια του Πάντσο Μιχαΐλοφ, ανέτρεψαν την κυβέρνηση (9 Ιουνίου του 1923), νίκησαν τους συνασπισμένους αγρότες σε μάχη και σκότωσαν τον Σταμπουλίσκι. Σκοτώθηκε κι ο Γιουρούκοφ και η ΦΜΟ διαλύθηκε. Όσοι γλίτωσαν, κατέφυγαν στην Βιέννη, όπου συνέχισαν την δράση τους. Η ORIM μετατράπηκε σε βουλγαρική παρακρατική οργάνωση αλλά ο Αλεξαντρόφ είχε καινούρια οράματα. Προσεταιρίστηκε τον φεντεραλιστή Τσαούλεφ κι απέκτησε επαφή με την Κομμουνιστική Βαλκανική Ομοσπονδία. Οι διαπραγματεύσεις οδηγήθηκαν σε αίσια κατάληξη. Το πρωτόκολλο ανάμεσα στην ORIM, την ΚΒΟ και τη Γ' Διεθνή (Κομιντέρν) υπογράφηκε στις 5 Μάη του 1924. Στόχος η «ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη». Η Κομιντέρν αναλάβαινε την υποχρέωση να συνδράμει την ORIM στους αυτονομιστικούς της στόχους κι αυτή να συνεργαστεί με το Κομμουνιστικό Κόμμα Βουλγαρίας για την ανατροπή του φασιστικού καθεστώτος. Τον ίδιο μήνα, η σύνοδος της Γ' Διεθνούς δέχτηκε την «ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία» κι επικύρωσε το πρωτόκολλο.

Εκπρόσωποι του ΚΚΕ στη σύνοδο είχαν σταλεί ο Παντελής Πουλιόπουλος και ο Σεραφείμ Μάξιμος. Η απόπειρά τους να διαμαρτυρηθούν πνίγηκε με το δημοκρατικό επιχείρημα ότι απειλούν το παγκόσμιο κίνημα με διάσπαση. Υπέγραψαν. Το ΚΚΕ έσπευσε να υιοθετήσει το σύνθημα «ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη» με καταλυτικές επιπτώσεις. Ο Μάξιμος και άλλοι διαχώρισαν τη θέση τους, ο Γιάννης Κορδάτος, ο Θωμάς Αποστολίδης και κάμποσοι ακόμη αποχώρησαν από το ΚΚΕ κι ο Πουλιόπουλος αρθρογράφησε στον «Ριζοσπάστη», επίσημο όργανο του κόμματος, υποστηρίζοντας τις θέσεις «όχι στο ξαναμοίρασμα της Μακεδονίας, όχι στην ανταλλαγή πληθυσμών, ναι στην βαλκανική ομοσπονδία των λαών» (στη δεκαετία του 1980 έγινε «ναι στην Ευρώπη των λαών» από τα χείλη του Ανδρέα Παπανδρέου). Την ίδια ώρα και με τη σύμφωνη γνώμη της αντιπολίτευσης, η ελληνική κυβέρνηση ξεκινούσε διωγμούς ενάντια στο ΚΚΕ για «εσχάτη προδοσία».

Όμως, η κυβέρνηση της Βουλγαρίας και ο Προτογέροφ ενοχλήθηκαν αφόρητα από τη στάση του Αλεξαντρόφ. Η φασιστική κυβέρνηση δεν χρηματοδοτούσε την ORIM για να συνεργαστεί με τους κομμουνιστές! Ο Αλεξαντρόφ κατάλαβε το μέγεθος του ιδεολογικού του λάθους κι απέσυρε την υπογραφή του. Λίγο αργά. Κάποιο πρωινό βρήκαν το πτώμα του.

Η Σφέτα Νεντέλια

Η δολοφονία του Αλεξαντρόφ σήμανε στην Βουλγαρία κύμα εκδικητικών και αντεκδικητικών δολοφονιών. Οι δυο φονιάδες του Αλεξαντρόφ δολοφονήθηκαν στις 14 του Σεπτεμβρίου, ενώ την ίδια μέρα, στη Σόφια, δολοφονήθηκαν ο Βλάτκο Κοβάτσεφ και ένας κομμουνιστής βουλευτής. Τον επόμενο Δεκέμβριο, δολοφονήθηκαν στη Σόφια ένας εισαγγελέας κι ένας αστυνομικός διευθυντής και στο Μιλάνο ο βοεβόδας Πέτρος Τσαούλεφ. Τον Φλεβάρη, δολοφονήθηκε ένας καθηγητής πανεπιστημίου. Τον Μάρτη, άλλοι τρεις. Τον Απρίλη, δολοφονήθηκαν ο στρατηγός Γκεοργκίεφ κι ο φονιάς του καθηγητή. Την προηγούμενη μέρα (14 Απρίλη), έγινε απόπειρα κατά της ζωής του βασιλιά Βόρι.

Ήταν 16 Απρίλη του 1925, όταν στον μητροπολιτικό ναό της Σφέτα Νεντέλια (εκκλησίας της Αγίας Κυριακής) γινόταν η κηδεία του στρατηγού Γκεοργκίεφ. Μια βόμβα έσκασε μέσα στον ναό. Σκοτώθηκαν 23 και τραυματίστηκαν 323, όλοι μέλη της «ανώτερης κοινωνίας». Η κυβέρνηση άρπαξε την ευκαιρία.

Πέντε «πρωταίτιοι» κρεμάστηκαν, 5.000 φυλακίστηκαν. Επιβλήθηκε στρατιωτικός νόμος και οι «εθνικόφρονες» οργίασαν. Η ORIM δολοφόνησε κομμουνιστές και φεντεραλιστές μέσα κι έξω από την Βουλγαρία, ακόμα και στο μακρινό Παρίσι.

Τρία χρόνια αργότερα, η ηγεσία της ORIM διχάστηκε στα μέτωπα του Μιχαΐλοφ από τη μια και των Πόποφ και Προτογέροφ από την άλλη. Η δολοφονία του Προτογέροφ (7 Ιουλίου του 1928) έφερε την ισορροπία δυνάμεων. Η οργάνωση διασπάστηκε. Οι «μιχαΐλοφικοί» ακολουθούσαν αδιάλλακτη εθνικιστική πολιτική ενάντια στην Γιουγκοσλαβία και την Ελλάδα, ενώ οι «προτογεροφικοί» επιθυμούσαν την προσέγγιση με την Γιουγκοσλαβία. Τον

Μάη του 1934, η φασιστική οργάνωση Σβένα κατέλαβε την εξουσία, εκδιώκοντας κι εξοντώνοντας τους οπαδούς της προηγούμενης φασιστικής κυβέρνησης που κατηγορήθηκαν για υπέρμετρη διαλλακτικότητα.

Συνακόλουθα, οι αδιάλλακτοι του Μιχαήλοφ επικράτησαν και στην ORIM. Το ζήτημα των μειονοτήτων ξαναζεστάθηκε.

Μειονότητες και ζώ νες

Τον τίτλο του πρωταθλητή της γκάφας το ΚΚΕ τον έχασε από την ελληνική αντιπροσωπεία στην ΚΤΕ. Το ίδιο εκείνο θυελλώδες 1924, υπογράφηκε στα πλαίσια του διεθνούς οργανισμού ελληνοβουλγαρικό πρωτόκολλο, γνωστό ως «πρωτόκολλο Καλφός - Πολίτης»: Αναγνώριζε τους όποιους σλαβόφωνους πληθυσμούς της Μακεδονίας ως βουλγαρικούς. Έγινε μεγάλος χαμός. Οι Έλληνες ξεχύθηκαν στους δρόμους σχηματίζοντας μαχητικές διαδηλώσεις και οι Γιουγκοσλάβοι απειλούσαν να καταγγείλουν την ελληνοσερβική συνθήκη του 1913. Το ελληνικό κοινοβούλιο αρνήθηκε να επικυρώσει το πρωτόκολλο και η ΚΤΕ πείστηκε να απαλλάξει την Ελλάδα από τις υποχρεώσεις που απέρρεαν από αυτό. Οι επίδικοι πληθυσμοί καταχωρήθηκαν ως σλαβόφωνοι Έλληνες. Όμως, το μέτωπο με την Γιουγκοσλαβία είχε ανοίξει για τα καλά, χωρίς να κλείσει με την Βουλγαρία, που ζητούσε εδαφικές παραχωρήσεις για την έξοδό της στο Αιγαίο. Τότε συνέβη και η «εισβολή του Πάγκαλου» (Οκτώβρης του 1925)..

Με την ευκαιρία του ζητήματος των σλαβόφωνων της Μακεδονίας, η Γιουγκοσλαβία μπήκε γερά στο παιχνίδι. Ανακάλυψε κατοίκους με εβραϊκή ιθαγένεια και σερβική υπηκοότητα κι έβαλε θέμα μειονότητας. Κι απαίτησε την υπογραφή σύμβασης για την Ελεύθερη Ζώνη της Θεσσαλονίκης. Μια ελληνική αντιπροσωπεία συνάντησε φοβερή εχθρότητα στο Βελιγράδι. Ούτε λίγο ούτε πολύ, οι Σέρβοι ζητούσαν να χαρακτηριστεί γιουγκοσλαβικό έδαφος και η περιοχή της ελεύθερης ζώνης και ένα αρκετό πλάτος δεξιά κι αριστερά της σιδηροδρομικής γραμμής που συνδέει Γευγελή με Θεσσαλονίκη! Και αναγνώριση των σλαβόφωνων της Δυτικής Μακεδονίας ότι αποτελούν σερβική μειονότητα. Στα 1926 κι ενώ τα προβλήματα με τους Βουλγάρους είχαν κάπως κοπάσει, ο Πάγκαλος «τα βρήκε» με τους Γιουγκοσλάβους. Με «αντάλλαγμα» τριετή ανοχή και ηρεμία, είχε πει «ναι σε όλα» και είχε παραχωρήσει στη Σερβία και το νησάκι Βίδο πλάι στην Κέρκυρα (επειδή υπήρχε εκεί σερβικό νεκροταφείο). Ευτυχώς για την Ελλάδα, ο Κονδύλης ανέτρεψε τον Πάγκαλο την κατάλληλη στιγμή κι

ακύρωσε τις συμφωνίες. Την ίδια χρονιά (1926), μια απογραφή της Κοινωνίας των Εθνών στη Μακεδονία έδωσε τέλος στα παιχνίδια με τις μειονότητες: Έλληνες 1.341.000 ή 88,8%. Μουσουλμάνοι γενικώς 2.000 ή 0,1%. Βούλγαροι 77.000 ή 5,1%. Διάφοροι άλλοι, από τους οποίους οι περισσότεροι εβραίοι, 91.000 ή 6%. Οι Σέρβοι δεν το έβαλαν κάτω. Ξεκίνησαν μυστικές επαφές με κάποιους εβραίους της Θεσσαλονίκης. Οι επαφές έγιναν γνωστές, ο αντισημιτισμός φούντωσε και κάποιοι έβαλαν φωτιά στην εβραϊκή συνοικία Κάμπελ. Το θέμα έληξε δυναμικά. Προσωρινά.

Στα μέσα της δεκαετίας του '30, η Μακεδονία και η Θράκη περικυκλώνονταν από φασίζοντα και φασιστικά καθεστώτα της Γιουγκοσλαβίας και της Βουλγαρίας που πραγματοποιούσαν την ιστορική τους κι απειλητική για τους γύρω προσέγγιση, και τη μονοκομματική δικτατορία της κεμαλικής Τουρκίας. Η δικτατορία του Μεταξά ήρθε κι έδεσε σε ένα ήδη διαμορφωμένο τοπίο, με τον φασισμό να δρα απροκάλυπτα και στη Ρουμανία αλλά και στην Αλβανία, που μετατρεπόταν σταθερά σε προτεκτοράτο της πρώτης διδάξασας, φασιστικής Ιταλίας. Τα παράνομα κομμουνιστικά κόμματα και η Κομμουνιστική Βαλκανική Ομοσπονδία άλλαξαν τακτική. Όχι πια «ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία» αλλά «ισοτιμία για τους Σλαβομακεδόνες στα πλαίσια του κράτους».

Αλβανική ιταλοποίηση

Πριν να προλάβουν οι Αλβανοί να γνωρίσουν, πώς είναι η ζωή σε ένα ανεξάρτητο κράτος, βρέθηκαν υπόδουλοι σε άλλα. Ο για λίγους μήνες βασιλιάς Βιθ εκδιώχτηκε τον Σεπτέμβρη του 1914, ενώ η χώρα μεταβλήθηκε σε απέραντο πεδίο μάχης με το βόρειο τμήμα της να κυριεύεται από τους Αυστριακούς. Τον Νοέμβρη του 1916, η ιταλική απόβαση στον Αυλώνα έστρεψε την πλειοψηφία των Αλβανών στο πλευρό της Αυστρίας. Τον Ιούνιο του 1917, οι Ιταλοί κήρυξαν την Αλβανία ανεξάρτητη κάτω από την προστασία τους. Μάχες φοβερές αιματοκύλησαν τη χώρα κάνοντας τους κατοίκους να υποφέρουν τα πάνδεινα. Η ειρήνευση βρήκε ιταλοκρατούμενη σχεδόν ολόκληρη την περιοχή, με την Ελλάδα δικαιωματικά να ζητεί την Βόρεια Ήπειρο. Η συμφωνία Βενιζέλου - Τιτόνι απέδιδε την Βόρεια Ήπειρο και τα Δωδεκάνησα στην Ελλάδα κι αναγνώριζε την ιταλική κατοχή στον Αυλώνα και την εντολή προστασίας για όλη την υπόλοιπη χώρα (29 Ιουλίου του 1919). Οι μεγάλες δυνάμεις αναγνώρισαν τη μοιρασιά (9 Δεκέμβρη του 1919), ελπίζοντας ότι θα καλμάρουν την Ιταλία, καθώς σε εξέλιξη βρισκόταν η διεθνής αντίδραση για το Φιούμε.

Η γενική επανάσταση των Αλβανών που ξέσπασε το 1920 τα ανέτρεψε όλα αυτά. Μια εθνοσυνέλευση στη Λιούσνια κήρυξε την ανεξαρτησία και την είσοδο της Αλβανίας στην ΚΤΕ. Οι Ιταλοί εκδιώχτηκαν, εκτός από το νησάκι της Σασόνα, από το οποίο η Ελλάδα είχε παραιτηθεί. Οι Σέρβοι προσπάθησαν να εισβάλουν στην χώρα και να υποκαταστήσουν τους Ιταλούς αλλά τα βρήκαν μπαστούνια κι αποχώρησαν. Κάτω από την τρομακτική πίεση των μεγάλων, η Ελλάδα απέσυρε τις δυνάμεις της από τη Βόρεια Ήπειρο, ενώ οι απελευθερωμένοι Αλβανοί επιδόθηκαν σε εμφύλια διαμάχη με τις φυλές χωρισμένες σε βόρειες, νότιες και κεντρικές να πολεμούν καθεμιά τις άλλες. Μια πρεσβευτική διάσκεψη ακύρωσε όλες τις συνθήκες (1921) και καθόρισε τα σύνορα του κράτους εκεί όπου είχαν συμφωνηθεί το 1913. Ένας πρώην αξιωματικός του αυστριακού στρατού, ο Αχμέτ Ζόγου (1894 - 1961), έγινε πρωθυπουργός το 1922. Ανατράπηκε τον Ιούνιο του 1924 από τον ορθόδοξο μητροπολίτη Φαν Νόλι και κατέφυγε στην Γιουγκοσλαβία, απ' όπου επανήλθε τον επόμενο Γενάρη (1925), απαλλάχθηκε από τον Νόλι που το έσκασε στην Ιταλία κι έγινε πρόεδρος της Δημοκρατίας.

Στην Ιταλία, ο Νόλι εργαζόταν για την επάνοδό του. Ο Ζόγου τον υπερκέρασε εγκαταλείποντας τη φιλία του με τους Γιουγκοσλάβους κι ανοίγοντας τις πόρτες στην ιταλική διείσδυση στην Αλβανία. Η συνθήκη ιταλοαλβανικής φιλίας (Νοέμβρης του 1926) προκάλεσε στην γειτονική Γιουγκοσλαβία κυβερνητική κρίση αλλά σταθεροποίησε τη θέση του Αχμέτ Ζόγου στην χώρα του. Μια νέα συνθήκη, ιταλοαλβανικής αμυντικής συμμαχίας (22 Νοέμβρη του 1927) τον έκανε να νιώσει ακόμα πιο ισχυρός. Τον επόμενο χρόνο (1928), ανακηρύχτηκε Ζογ Α' βασιλιάς των Αλβανών.

Η εποχή της κυριαρχίας του Ζόγου, αφότου επέστρεψε από τη Γιουγκοσλαβία, χαρακτηρίστηκε από άγριους διωγμούς της ελληνικής ορθόδοξης μειονότητας. Καταπατώντας όλες τις συνθήκες που η Αλβανία είχε υπογράψει, έκλεισε εκκλησίες και σχολεία, έδιωξε τους δάσκαλους και προκάλεσε εξεγέρσεις στην Βόρεια Ήπειρο και ένταση στις σχέσεις με την Ελλάδα, που συγκλονιζόταν από αντιαλβανικές διαδηλώσεις. Τον Ιούνιο του 1933, έκλεισε με διάταγμα όλα τα σχολεία της μειονότητας. Όταν οι πρόεδροι των ελληνικών κοινοτήτων του έστειλαν τηλεγραφήματα διαμαρτυρίας, έβαλε και τους συνέλαβαν ως στασιαστές. Η έντονη ελληνική διπλωματική αντίδραση τον ανάγκασε να υποσχεθεί αλλαγή συμπεριφοράς χωρίς όμως ουσιαστικά και πρακτικά αποτελέσματα.

Στο διάστημα αυτό, η ιταλική διείσδυση έπαιρνε μορφή επιδημίας. Η Αλβανία μεταβαλλόταν σταθερά σε οικονομικό προτεκτοράτο και «στρατόπεδο της Ιταλίας», σύμφωνα με την εκτίμηση ιστορικού της εποχής. Στα 1939, η ιταλική απόβαση στην Αλβανία έβαλε και την τυπική σφραγίδα στην προσάρτηση. Ο Ζογ Α' φυγαδεύτηκε στην Ελλάδα κι από εκεί στη Γαλλία, όπου έζησε έκπτωτος ως τον θάνατό του.

Ο εκφασισμός της Ρουμανίας

Για όλα τα δεινά της Ρουμανίας έφταιγαν οι «850.000 εβραίοι δανειστές τοκογλύφοι». Βέβαια, ούτε όλοι οι εκεί Εβραίοι είχαν τη δυνατότητα να είναι δανειστές ούτε όλοι οι δανειστές ήταν τοκογλύφοι. Το σλόγκαν όμως βόλευε πολλές καταστάσεις. Κι ο αντισημιτισμός έδινε διεξόδους για εκτόνωση, καθώς τίποτα δεν πήγαινε καλά στο παραδουνάβιο βασίλειο. Στην πραγματικότητα, μια κάποια ομοιογένεια υπήρχε μόνο στα όρια του προπολεμικού κράτους. Στις νέες χώρες, γινόταν του πύργου της Βαβέλ. Η Τρανσυλβανία των 2,7 εκατομμυρίων κατοίκων αριθμούσε 500.000 Ούγγρους και 250.000 Γερμανούς. Στα 3,6 εκατομμύρια του Βανάτου, το ένα ήταν Ούγγροι που διεκδικούσαν την παμπηφία στις βόρειες περιοχές, ενώ άλλοι 250.000 Γερμανοί και 100.000 Σέρβοι ζούσαν διάσπαρτοι εκεί. Στη Δοβρουτσά, υπήρχαν Τούρκοι, Τάταροι κι 180.000 Βούλγαροι. Στη Βουκοβίνα και τη Βεσσαραβία 650.000 Ρουθίνοι, 190.000 Γερμανοί, 90.000 Ρώσοι και 70.000 Βούλγαροι. Φυσικό ήταν οι όμορες χώρες να βλέπουν κίνητρα επέμβασης στους αριθμούς αυτούς. Μόλις το 1933, η Σοβιετική Ένωση παραιτήθηκε από τις αξιώσεις της στη Βεσσαραβία. Η όξυνση στις σχέσεις με τους γείτονες ήταν δεδομένη κι όχι η μόνη αιτία της κακοδαιμονίας.

Το 50% της καλλιεργήσιμης γης ανήκε σε 5.500 γαιοκτήμονες και το 40% σε 920.000 οικογένειες, ενώ το υπόλοιπο 10% ήταν μοιρασμένο κάπως πιο λογικά. Ο βασιλιάς Κάρολος Α' είχε πεθάνει το 1914. Τον είχε διαδεχτεί ο ανιψιός του, Φερδινάνδος Α' (1865 - 1927), που αναγκάστηκε να δεχτεί τον συνασπισμό αγροτών κι εθνικιστών στην εξουσία (1919). Η ανακατανομή της γης ήρθε βίαιη κι απρογραμμάτιστη. Οι νέοι ιδιοκτήτες προσπαθούσαν να κινηθούν χωρίς κεφάλαια και μοιραία κατέληγαν στον όχι σπάνια τοκογλυφικό δανεισμό. Ο αντισημιτισμός ανδρωνόταν όσο μειωνόταν η αξία του νομίσματος που έφτασε στο ένα τεσσαρακοστό της αρχικής του αγοραστικής δύναμης. Η πτώση των τιμών παραγωγού στα εγχώρια προϊόντα συνοδεύτηκε από δυσβάστακτους φόρους. Μέσα σε όλα αυτά, οι Ρουμάνοι έπρεπε να απασχολούνται και με τα σκάνδαλα του διαδόχου Καρόλου (1893 - 1953) και της γυναίκας του, πριγκίπισσας Ελένης της Ελλάδας. Στα 1925, ο Κάρολος παραιτήθηκε από τα δικαιώματά του στον θρόνο υπέρ του γιου του Μιχαήλ, τεσσάρων μόλις χρόνων εκείνη την εποχή.

Ο Φερδινάνδος πέθανε στις 29 Ιουλίου του 1927 και τον διαδέχτηκε ο γεννημένος το 1921 Μιχαήλ. Πάνω στα τρία χρόνια, ο Κάρολος γύρισε από το εξωτερικό (6 Ιουνίου του 1930), έστειλε τον γιο του να παίξει κι έγινε αυτός βασιλιάς με τη σύμφωνη γνώμη του κοινοβουλίου (8 του μήνα). Εκείνο τον καιρό, οι φασίστες δρούσαν σχεδόν ανενόχλητα και τρομοκρατούσαν την χώρα. Ο Κάρολος θέλησε να επιβάλει την τάξη και διέλυσε την οργάνωση «Σιδερένια Φρουρά». Βασιλιάς και φασίστες βρέθηκαν αντιμέτωποι. Στις 29

Δεκέμβρη του 1933, ο πρωθυπουργός Ντούνα έπεφτε δολοφονημένος από τις σφαίρες της φασιστικής τρομοκρατίας που απλωνόταν όλο και περισσότερο. Στα 1940, ο Κάρολος εξαναγκαζόταν να παραιτηθεί υπέρ του 19χρονου πια Μιχαήλ και να φύγει στο Μεξικό.

Το παιχνίδι με τα Δωδεκάνησα

Στη διάρκεια της τουρκοκρατίας, τα Δωδεκάνησα ήταν για μακρύ διάστημα αυτόνομη και αυτοδιοικήτη περιοχή. Σήκωσαν κι αυτά τη σημαία της επανάστασης το 1821 κι απελευθερώθηκαν. Όμως, στον διακανονισμό των συνόρων το 1830, αποδόθηκαν στην Οθωμανική αυτοκρατορία μαζί με τη Σάμο με αντάλλαγμα την Εύβοια, που κρατούσαν ακόμη οι Τούρκοι. Από το 1835, είχαν πάλι πλήρη αυτονομία που περιορίστηκε στα 1869, όταν έσβησε η επανάσταση στην Κρήτη, και καταργήθηκε εντελώς, όταν επικράτησαν οι Νεότουρκοι, το 1908. Τον Απρίλη του 1912, οι Ιταλοί έκαναν απόβαση στη Ρόδο και κατέλαβαν τα νησιά. Με τη συνθήκη του Ουσί (5 Οκτώβρη του 1912), η Ιταλία υποχρεώθηκε να τα επιστρέψει στους Τούρκους αλλά επωφελήθηκε από την έκρηξη του Α' Βαλκανικού πολέμου και το «ξέχασε».

Το 1919, με τη συμφωνία Ελευθερίου Βενιζέλου - Θωμά Τιτόνι, η Ιταλία, εκτός από τη Βόρεια Ήπειρο, απέδιδε στην Ελλάδα και τα Δωδεκάνησα. Η Ιταλία κατάγγειλε τη συμφωνία τον Ιούλιο του 1920, την ξαναδέχτηκε τον Αύγουστο, επωφελήθηκε από την ακύρωση όλων των σχετικών με την Αλβανία συνθηκών (1921) και τη μικρασιατική καταστροφή και την ξανακατάγγειλε (22 Σεπτέμβρη του 1922).

Στις 4 Γενάρη του 1932, μια ιταλοτουρκική συνθήκη καθόρισε και την κυριαρχία στα νησιά, τα νησάκια και τις βραχονησίδες της Δωδεκανήσου ανάμεσα στο Καστελόριζο και τις τουρκικές ακτές. Μια μικτή ιταλοτουρκική επιτροπή ανέλαβε τη χάραξη των συνόρων. Το πρωτόκολλο υπογράφηκε στις 28 Δεκέμβρη του 1932. Ανάμεσα στα άλλα, καθόριζε (άρθρο 30) ότι οι βραχονησίδες του συμπλέγματος Ίμια ανήκαν στην Ιταλία και το νησάκι Κάτο στην Τουρκία. Η αλληλογραφία σχετικά με το όλο θέμα κράτησε τέσσερα χρόνια, καθώς προέκυψε αμφισβήτηση για κάποια σημεία νότια και ανατολικά από το Καστελόριζο. Προκειμένου να υποστηρίξει τις θέσεις της, η Τουρκία ισχυριζόταν ότι αλλαγή στο πρωτόκολλο του Δεκέμβρη του 1932 σήμαινε ακύρωση και της συμφωνίας του Γενάρη του ίδιου χρόνου, καθώς τα δυο έγγραφα πήγαιναν μαζί, ήταν «σύμφυτα» (επιστολή του Τούρκου υπουργού Εξωτερικών, 20 Νοέμβρη του 1935). Εξήντα χρόνια αργότερα, η Τουρκία

θα υποστήριζε ακριβώς το αντίθετο στην κρίση των Ίμια. Η αλληλογραφία που η δημοσιογραφική έρευνα έφερε τότε στο φως («Καθημερινή», 31 Μάρτη του 1996), αποκάλυψε ότι το όλο θέμα είχε κλείσει με την ανταλλαγή επιστολών ανάμεσα στις κυβερνήσεις των δύο χωρών (26 Σεπτέμβρη του 1936 η τουρκική, 28 Νοέμβρη του 1936 η ιταλική).

(τελευταία επεξεργασία, 23 Μαρτίου 2021)